

Christina Pålms West. Foto: Torbjörn Nääs

Vårt musikarv

CHRISTINA PÅHLS WEST

Folkmusiken är ett samlande begrepp på en rik tradition av folkligt musikutövande, oftast utan noter. Det främsta instrumentet har förstås alltid varit den mänskliga rösten. Enklare instrument som horn och pipor kom tidigt till användning.

Idag är det fiolen som framför allt representerar folkmusiken, i varje fall i det allmänna medvetandet, men den är en relativt sen företeelse. I slutet av 1700-talet ska fiolen ha gjort sin intåg. Då fanns sedan gammalt både säckpipa samt stråk- och nyckelharpa i det folkliga musikutövandet.

Spelmansmusiken har levt kvar och används fortfarande för att spela upp till dans eller vid ceremonier såsom dop, giftermål och begravningar.

Spelmansmusiken har alltmer blivit en musik som man lyssnar på. Spelmansstämmorna runt om i landet samlar människor från hela Sverige. Här kan nämnas Musik vid Siljan, Falu Folkmusikfestival, Musik i Västerdalarna och Ungt Folk. Idag finns och utövas folkmusik på de flesta musikinstrument och i olika instrumentkombinationer.

Spelmanshistoria och fioltraditioner

Kistnis Anders Nilsson, kallad Knipen (1824-1906), var förfader till undertecknad. Han var en storspelman från Utanmyra på Sollerön.

Spelad i samband
med Siljansförsedagen
i Mora.

Ryssån * Polska

77

av Christina Pähls

The image shows a musical score for a piece titled 'Ryssån * Polska'. The score is written for two staves, likely representing a piano accompaniment. It features a key signature of one flat (B-flat) and a 3/4 time signature. The music is characterized by a rhythmic melody with many eighth and sixteenth notes, and it includes several trills (marked 'tr') and triplets. The score is divided into measures by vertical bar lines, and there are some performance markings like '3' and 'tr' above notes.

Polskan skall illustrera flottningen på Ryssån, hur flottarna med sina hakar hoppar på stockarna. Flottningen upphörde 1965 och är nu ett minne blott.

Knipen var anmäld till Zorns spelmansstämma 1906. Trots sin ålder hade han enligt Anders Zorn goda utsikter, att vinna i konkurrens med Timas Hans från Ore, Hök Olle och Hjort Anders från Rättvik samt Seljesson från Selja och Otter från Mora. Tyvärr insjuknade Knipen. Han avled kort därefter och »stod lik«, när spelmansstämman gick av stapeln i Gesunda. Flera av spelmännen på Sollerön hade lärt av Knipen, bland andra Amus Olof, Örjan Anders, Krång Lars, Palm Anders och Påls Anders. Palm Anders och Påls Anders bodde gran- nar från tidigt 1900-tal i Ryssa och musicerade ofta tillsammans.

Ryssån ringlar sig som en slinga av musik ner mot den idylliska byn Ryssa och mynnar så småningom ut i Siljan.

Ryssadammen ligger spegelblank. Det råder ett visst lugn i naturen, förutom abborrarna som leker – hoppar utmed strandkanterna och fångar en och annan mygga eller andra flygfän. Nere vid damm- byggnaden hörs ett kraftigt brus. Dammuckorna är öppna och vattnet forsar dramatiskt fram likt Midsommarvakan ur Hugo Alfvens rapsodi nr 1, opus 19.

Ängsblommor, prästkragar, midsommarblomster, ängsklockor, blåklockor, våra sommarblommor målar ängarna i vackra färger. Det är midsommartid och tiden då kullorna och masarna svänger sig i dansen.

Midsommar i Ryssa med barnkör.

Musiken i Ryssa

I början av 1900-talet var det vanligt med dans i byarnas bagarstugor. I Ryssa dansade man ofta till dragspelarna Axel Fors och Daniel Broman. Axel var dock förbjuden av sin far Fors Lars, att spela dragspel. Sonen skulle spela fiol istället. Kompisarna uppmanades att kolla och vakta så att Lars inte skulle se att Axel trotsade och ändå spelade. Om Lars dök upp så gömdes dragspelet bakom en mur.

Till spelgänget anslöt sig Fors Mauritz på dragspel, och Ryssmats Lars, som också kallades Lena Lars. Sistnämnda spelade cittra och sjöng med vacker röst. När de inte höll till i någon bagarstuga drog de iväg till Jugå Nils i Kraftstationen. Där dansades i köket, kvällar och nätter igenom tills solen gick upp. Fors Vera, dotter till Axel fick följa med fadern till dansen, men måste sitta på Kraftstationens kontor medan fadern spelade. Vera lyssnade intensivt, kikade på gubbarna och lärde sig sångerna de framförde. Mest mindes hon Stardust, Duke Ellingtons kända orkestrering av Hoagy Carmichaels komposition från 1927.

Sven Brotters och Nils Sutter var två fantastiska talanger och förmågor. Sven spelade dragspel och trumpet och Nils gitarr. Sven komponerade egna rörliga, vackra, konstfulla melodier och danslåtar.

Midsommartiden var viktig för sammanhållningen i byn och är det än i dag. Musiken och dansen förenar och har gått i arv från generation till generation.

Sommartid fortsatte musik och dansfestligheterna med gökottor vid Siljans strand. Skålnäs var platsen i Ryssa, där man byggt en dansbana. Där samlades de eminenta musikerna med sina instrument och även byns sångarvänner. Systrarna Selma och Märta Fors spelade dragspel, Ingvar Fors gitarr och Lennart Broman trombon. Populärast bland melodierna till dans var Torna a Surriento, med inspiration av Duke Ellington. Barnen sprang omkring och stojade i soluppgången, lekte tafatt såväl på land som i vattnet. De kastade »smörgås« och tävlade om vem som fick barkbiten eller den platta stenen att studsa längst och med flest studs. Den som vann skulle få prova att spela på Mauritz dragspel. Lite vågat kanske att låta någon pojkvasker ta i dragspelet. Möjligt är dock att detta kanske blev en impuls till ett kommande musikintresse för den stolta vinnaren, åtminstone blev det säkert ett minne för livet.

En liten historia i samband med festligheterna:

När det var fest i byn skulle man ju vara fin. Lööf Jerk och Anders Myrman brukade frisera varandra. De bestämde att den som blev missnöjd skulle slippa betala 50 öre, som var överenskommet. Lööfen tittade sig i spegeln, varpå han sa: ”Å i såg att i bövd int betal nå i. ”Sa i djärå um ä a di då ä, säjd Myrman, män då bi ä 50 ör til”. Lööfen blev nöjd med en klippning.

Ryssa Allianskapell och musiken

Ryssa kapell invigdes 1929, byggnationen påbörjades 1928. I boken Sool-Öen 1975 kan man läsa om båtfabriken som blev allianskapell. Författare till artikeln var Svarf Johan Jönsson. Han var byns affärsföreståndare och söndagsskolelärare. Svarf Johan såg till att kapellets verksamhet tog fart med bl.a. gudstjänster och söndagsskola. Söndagsskolan blev viktig för byns ungdomar. Alla gick dit varje söndag. Jönsson var skicklig i att undervisa och ge inblick i den teologiska historien. Han var också en duktig och inspirerande fiolspelar. Han spelade och alla sjöng sången »Röd o gul o vit o svart, gör detsamma har han sagt Jesus älskar alla barnen på vår jord«. Medverkande kantor var ofta Indäs Rut, Rut Hindarth. På 1950-talet medverkade även kantor Erik Thorell. Han undervisade också i blockflöjt och piano på Sollerö skola.

Frälsningsarmén från Mora besökte kapellet då och då. De framträdde med sin glada musik. Alla »diggade« Frälsningsarméns orkester. Det intressanta var att höra de olika instrumenten; stränginstrument och blåsinstrument vävdes ihop i samklang till en färggrann ryamatta.

Frälsningsarméns trumpetare var särskilt skicklig på att locka fram de vackraste melodislingorna. De lyssnande byborna tyckte dock att byns egen Louis Armstrong, Sven Brotters, var förnämligare på sin trumpet. Sven var för oss världs bäst och dessutom dragspelsproffs.

Söndagsskolan 1950-60 talet:

Jönsson anordnade läservistelse för inbjudna ungdomar från Örebro och Jönköping. De tillbringade sina sportlov i Ryssa. Byns ungdomar såg hela året fram emot att få träffa dem och umgås. På schemat stod

religionskunskap, musik, sång, teater och deklamation. Fritiden ägnades åt skidåkning i *Kantarellbäck* och sparkåkning i *Knåkålassbäck* och *Ryssbäck*.

Undertecknad minns att Gerd, Sven Brotters dotter, sjöng solo i söndagsskolan. Hon hade vacker röst. Vi var säkra på att hon skulle bli sångerska. Gerd spelade också fiol och var med i Solleröflickorna på 60-talet. Förutom Jönsson undervisade Måsan Stina Danielsson i söndagsskolan. Stinas dotter Lisbeth spelade fiol och var även hon med i Solleröflickorna och det var även jag. Min farfar var fiolspelmanen Påls Anders.

Söndagsskolärarna Måsan Stina, och Signhild, Jönssons affärsbiträde, ledde samkväm med musik och sång tillsammans med barnens föräldrar i byn. Kapellets dåvarande styrelse bedrev med flitigt engagemang verksamheten under många år med olika kyrkliga aktiviteter.

År 2014 fick verksamheten en ny styrelse i kapellet. Med en ny inriktning blev verksamheten en kyrka i tiden. Aktiviteterna utökades till att förutom gudstjänster bestå av konserter, föreläsningar, musik-kafé och konstutställningar. Många aktiviteter anordnas i samverkan med Ryssa Bystugeförening.

Ryssaskolan och Ryssakören

Skolundervisningen i Ryssa startade i Björkkvistgården vårterminen år 1900. Samma år utökades skolplikten med en hösttermin om 6 veckor, från 1 oktober till 15 november. Två år senare flyttades undervisningen till Forsgården och pågick där till 1929. Den nya Ryssaskolan stod då färdig att tas i bruk. Trettio år senare, i början på 1960-talet las skolan ner och all skolverksamhet flyttades till Sollerön. Där fanns en modern skola, där bybarnen från fastlandet kunde fortsätta sin skolgång. Ryssaskolan blev då istället bystuga och samlingslokal för byborna.

I Ryssa bildades i början av 1940-talet en kör. Initiativtagare var skollärare Birgith Engström från Falun. Hon var en driven pianist och organist. Kören bestod av ett 20-tal medlemmar från byn, en aktiv kör, som framträdde i byarna och speciellt varje år vid Valborgsmässa-firandet. Övningarna var förlagda till byskolan och leddes av Birgith

Ryssakören

Främre raden från vänster: Rull Lars, Tias Brotters, Fors Lennart, Fors Märta, Bäck Svea, Brandt Selma. Birgit Engström, körledare, Bäck Ellen (skymd.)

Bakre raden från vänster: Kox Verner, Pähls Erik, Pähls Gunnar, Lööf Evert.

och hennes syster Anna Engström, som också var lärare en period. Kommunala musikskolan startade 1955. Vi som började skolan då fick möjlighet till instrumental undervisning. De lärare som undervisade i lågstadiet hade en gedigen utbildning i musik från lärarhögskola. I Ryssaskolan fick vi möjlighet att lära olika instrument. Jag började då att spela blockflöjt. Jag lånade blockflöjten av min bror och spelade varje fredag på roliga timmen. Varje morgon började skoldagen med psalmsång. Det var viktigt att man kunde spela och sjunga psalmerna utantill.

Sången och musiken har varit bärande för svensk folkbildning och vårt skolsystem. Sången och musiken har i alla tider förenat alla samhällsskikt, med de fattigaste barnen och prinsar och prinsessor. Musiken har sin förankring i traditionen såväl i den profana (världsliga) som i den sakrala (heliga). Man kan sätta likhetstecken mellan musik och guds ord. Musiken är idag ett världsspråk, som förenar mänskligheten oberoende av religion, men beroende av varje människas inre röst.

Har musiken någon betydelse för envar? Man kan undra vad som skulle hända om sången och musiken tystnade i världen. En tanke värd att reflektera över!

Christina Pähls West